

¡BOMBA!

Fue día de felicitar a madres, por cuidadoras; pero hay otras, buscadoras, ¿qué tendrán que festejar?

K'uintsil

Lunes 11 de mayo de 2026

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2720 · www.lajornadamaya.mx

Ki'ichkelem kuxtal sajbe'entsil yanik u ch'éejel

Maanal jo' jaats ti' u k'ayla'ayil ti' bix úuchik u k'éexel u ch'i'ibal xiiwo'ob yéetel nikte'obe', sajbe'entsil yanik u ch'éejelo'ob, beey úuchik u chiikpajal ti' jump'eel xaak'al jts'a'ab k'ajóoltbil tu pibil ju'unil Science, meyajta'ab tumen máaxo'ob ku meyaj Jardines Botánicos Reales de Kew yéetel Sociedad Zoológica de Londres.

Ichil tsikbal tu beetaj yéetel La Jornada, Gerardo Ceballos González,

juntúul éekoologóo ti' u nos lu'umil México, máax chiimpol'ta'an yóok'olal meyaj u beetmaj ti'al u kaláanta'al u jejeláas kuxtal yaan, biodiversidad, tu ya'alaj xaak'al meyajta'abe' leti'e' yáax xaak'al beeta'an yóok'olal xiiwo'ob je'el bix le je'elo', ts'o'oke' lelo' ku ts'áak u páajtalil u jach na'ata'al bix yanik le talamilo'.

"Xaak'ale' ku chiikbesik bix táan u bin u ch'éejel xiiwo'ob yóok'ol kaab, ts'o'oke' tuláakal u jejeláasil kuxtal u machmaj: xiiwo'ob, ba'alche'ob yéetel uláan' wíinkilalo'ob. Le ba'ax táan k-ilika' leti'e' bis u k'askúunta'al u noj che'il kuxtal. Ma' chéen táan u ch'éejel u jejeláasil kuxtali', beyxan táan u sa'atal u k'ajla'ayil bix úurhik u k'éexel kuxtal", tu ya'alaj Ceballos.

Ti'al u na'ata'al beyka'aj u póorsentajeil éebolutibail k'ajla'ay sajbe'entsil yanike', ajxak'al máako'obe' tu k'a'abéetkunso'ob u meetikail EDGE (Evolutivamente Distinto y Globalmente en Peligro), tu'ux xa'ak'besa'an u na'ata'al beyka'aj u sajbe'entsil jump'eel espeesyee yéetel xan bix u jeenetikail ch'i'ibal ichil u n j che'il kuxtal.

Te'el túuno', chiikpaj xiiwo'ob ku yantal u loole', ka'atéen u sajbe'entsil yanik u ch'éejel keetel yéetel ba'alche'ob yaan u kama'ach. Beyxan, ila'abe' yaan 9 mil 945 espeesyees de uunikóo, yéetel sajbe'entsil yanik, le beetik unaj u kaláanta'al ti'al ma' u sa'atalo'ob, tumen u ya'abile', chowak che'ob yéetel jump'áay yaniko'ob ti' u noj che'il kuxtal, tumen óoli' mina'an, wa mina'an mix jump'eel u ch'i'ibal naats'i'.

Eirinet Gómez / P 16

Ochel: Jardines Botánicos Reales de Kew

